

né či zavádějící, mohou být za několik let pokládány pouze za kosmetickou záležitost a podobný rozpor kdykoli snadno najdeme mezi různými podskupinami naší společnosti. Velmi nedávno například začalo být přijatelné barvení vlasů s cílem zakrýt šediny, i když stále existují části populace, které tuto možnost nepřijaly.⁶² Pokládá se za nezávadné, když přistěhovalci oblečením a etiketou napodobují rodilé Američany, ale nadále je zpochybňováno, když si amerikanizují jméno⁶³ nebo nos.⁶⁴

Vyzkoušejme další přístup k pochopení zkreslování skutečnosti. „Vyloženou“, „nehoráznou“ či nepokrytou lež je možné definovat jako lež, u níž existují nezvratné důkazy o tom, že její autor věděl, že lže, a lhal vědomě. Příkladem je něčí tvrzení, že byl na určitém místě v určitou dobu, což se přitom nestalo. (Některé druhy vydávání se za někoho jiného vyžadují tyto lži, mnohé takové lži naopak neznamenají, že se lhář vydává za někoho jiného.) Ti, kdo jsou přistiženi při nepokrytém lhaní, nejenže během interakce ztratí tvář, ale možná ji ztratí navždy, protože obecenstvo může dospět k závěru, že pokud jednotlivec dokáže takto lhát jednou, již nikdy mu nemohou plně důvěřovat. Avšak existuje množství „nevinných lží“, k nimž se uchylují lékaři, potenciální hosté a další, zřejmě proto, aby šetřili city svého obecenstva. Tyto druhy nepravd se nepokládají za tak strašné. (O lžích, které mají chránit jiné spíše než lháře samotného, budeme pojednávat ještě v dalších oddílech.) Navíc v každodenním životě je z hlediska účinkujícího většinou možné záměrně vzbudit téměř jakýkoli falešný dojem, aniž by se účinkující stavěl do neobhajitelné pozice někoho, kdo řekl nespornou lež. Komunikační techniky, jako jsou narážky, strategická nejednoznačnost či vynechání klíčových informací, umožňují oklamávajícímu jednotlivci těžit ze lži, aniž by prakticky vzato opravdu lhal. Hromadné sdělovací prostředky mají vlastní verzi těchto technik a dokazují, že například promyšlenými úhly záběrů a stříhem dokáží změnit vlažnou odezvu na slavnou osobnost v divokou reakci.⁶⁵

Odstíny polopravd mezi lží a pravdou a obtíže, které toto kontinuum způsobuje, jsou oficiálně uznávány. Organizace, jako například správní rady realitních kanceláří, sestavují kodexy, jež výslovně určují, do jaké míry lze budit neurčitý dojem přeháněním

skutečnosti, jejím příliš skromným popisem, či vynecháváním některých faktů.⁶⁶ Britská státní služba zřejmě funguje na základě podobného ujednání:

„Pravidlo (které se týká ‚prohlášení, jež jsou určena veřejnosti nebo pravděpodobně na veřejnost proniknou‘) je jednoduché. Nesmí být řečeno nic, co by nebyla pravda; někdy je však stejně zbytečné jako nežádoucí říkat vše závažné a současné pravdivé, i když je to v zájmu veřejnosti; dané skutečnosti mohou být sdělovány v jakémkoli výhodném pořadí. Je úžasné, co v těchto mezích dokáže zručný stylist. Je možné cynicky, i když s určitou mírou pravdy poznamenat, že dokonalá odpověď na zahanbující otázku v dolní sněmovně parlamentu je stručná, zdánlivě otázku vyčerpávajícím způsobem zodpovídá, v případě zpochybnění je možné prokázat přesnost jejího každického slova, nedává možnost k položení žádných nepříjemných dodatečných dotazů a přitom neodhalí vůbec nic.“⁶⁷

Právo zasahuje do mnoha běžných společenských detailů zavedením jednoho detailu vlastního. Americké právo činí rozdíl mezi úmyslem, hrubou nedbalostí a přísnou odpovědností; zkreslování skutečnosti se pokládá za záměrný čin, který však může vzejít jak ze slov, tak z činů, z víceznačného prohlášení i zavádějící čistě pravdy, neodhalení skutečnosti či bránění jejímu odhalení.⁶⁸ Trestuhodné neodhalení skutečnosti se posuzuje různě v závislosti na oblasti života, v níž k němu dojde, přičemž existují jiné normy pro oblast reklamy a jiné pro profesionální poradce. Právo navíc stanoví následující:

„Vyličení stavu věci učiněné v upřímné víře v jejich pravdivost může přesto být hrubou nedbalostí pro nedostatek pozornosti při zjišťování sdělovaných skutečností, při způsobu jejich sdělování či pro absenci dovedností a schopností vyžadovaných určitou profesí či podnikáním.“⁶⁹

... skutečnost, že obžalovaný nebyl na případu zainteresován, že měl ty nejlepší úmysly a že si myslel, že žalující straně prokazuje laskavost, ho ještě nezbujuje odpovědnosti, pokud se prokáže, že měl ve skutečnosti v úmyslu žalující stranu oklamat.⁷⁰

Když ponecháme stranou nepopiratelné vydávání se za jinou osobu a nepokryté lži a budeme se věnovat jiným druhům zkreslo-

vání skutečnosti, objevíme, že rozdíl činěný „selským rozumem“ mezi pravdivými a falešnými dojmy se stává ještě méně udržitelným. Činnost pokládaná v jednom desetiletí za šarlatánskou se v příští dekádě stává přijatelnou a legitimní profesí.⁷¹ A činnost, pokládaná naší společností za legitimní, je šarlatánstvím ve společnostech jiných.

Co je důležitější, zjišťujeme, že jen těžko nalezneme legitimní každodenní zaměstnání nebo vztah, jehož účastníci se nepodílejí na utajovaných praktikách, neslučitelných s dojmem, který účinkující v obecnstvu vyvolávají. Přestože konkrétní výkony i konkrétní role či úlohy mohou účinkujícího stavět do pozice, v níž nemá co skrývat, v určitém bodě celého trvání činnosti se vyskytne něco, k čemu nemůže přistupovat se vší otevřeností. Čím větší je počet diskutovaných otázek a čím větší je počet hereckých rolí spadajících do rámce naplňované role či vztahu, tím větší se zdá pravděpodobnost existence utajovaných problémů. Proto lze předpokládat, že i ve fungujícím manželství mohou partneři jeden před druhým utajovat skutečnosti týkající se financí, minulých milostných zkušeností, současného flirtování, „špatných“ či nákladných návyků, osobních aspirací a obav, toho, co provedly děti, skutečného názoru na příbuzné nebo společné známé atd.⁷² S takto strategicky vymezenými body diskrétnosti je možné ve vztahu udržovat žádaný status quo, aniž by bylo nutné strnule přenášet veškeré důsledky tohoto uspořádání do všech oblastí života.

Měli bychom zaznamenat snad nejdůležitější postřeh, totiž že falešný dojem udržovaný jednotlivcem v jedné oblasti jeho úloh může ohrozit celý jeho vztah nebo roli, jejíž je tato úloha součástí, protože diskreditující odhalení v jedné oblasti činnosti jednotlivce vrhne pochybnosti na mnoho dalších oblastí, v nichž třeba nemá vůbec co skrývat. Podobně, chce-li jednotlivec během svého výkonu zatajit byt jen jedinou věc a hrozí-li její odhalení pouze v jednom konkrétním bodě představení nebo slovního obratu, může nervozita účinkujícího přesto prostoupit celý výkon.

V předchozích oddílech této kapitoly jsme pojednávali o některých obecných charakteristikách představení: aktivita orientovaná na pracovní úkoly má tendenci měnit se v aktivitu orientovanou na komunikaci; fasáda, za níž je prezentována určitá úloha, bude

pravděpodobně vhodná i pro další, poněkud odlišné úlohy, a proto pravděpodobně nebude stoprocentně vhodná pro žádnou konkrétní úlohu; jednotlivci vynakládají dostatečnou sebekontrolu s cílem uchovat pracovní konsensus; zdůrazňováním určitých skutečností a utajováním jiných je posilován idealizovaný dojem; účinkující udržuje logickou souvislost výrazových prostředků a daleko víc, než má jeho obecnstvo vzhledem k proklamovanému účelu představení za opodstatněné, dbá na to, aby nedošlo k drobným nesouladům. Na všechny tyto obecné charakteristiky lze hledět jako na omezení interakce, jež se přenáší na jednotlivce a mění jeho činnosti v představení. Místo aby pouze vykonával svůj úkol a dával volný průchod svým pocitům, bude jednotlivec vyjadřovat, že úkol vykonává, a bude sdělovat své pocity v přijatelné formě. Obecně řečeno, prezentovaná činnost se do určité míry bude lišit od činnosti samotné, a nevyhnutelně ji proto bude zkreslovat. A protože se od jednotlivce požaduje, aby se při prezentaci své činnosti spoléhal na určité znaky, celkový dojem, který vzbudí, ať již je jakkoli věrný skutečnosti, bude záviset na všech narušeních, k nimž dojde a jimiž jsou dojmy ovlivněny.

Daří se nám udržet logickou představu, že zdání, které se jednotlivec snaží vzbudit, může být zdiskreditováno skutečností, která je s ním v rozporu. Naproti se tomu se často nedá tvrdit, že by skutečnosti odporující kýženému dojmům byly opravdovější realitou, než je ta, kterou popírají. Cynický názor na každodenní výkony může být stejně jednostranný jako názor účinkujícího. V případě mnoha sociologických otázek možná ani není nutné rozhodnout, co je skutečnější, zda ten dojem, který se účinkující snaží vzbudit, anebo ten, který si účinkující vyvolat nepřeje. Alespoň pro tuto práci je klíčovou pouze ta sociologická úvaha, že dojmy vzbuzované při každodenních výkonech jsou narušovány. Budeme chtít vědět, jaký druh zdání skutečnosti může otrást předkládaným dojmem skutečnosti, „Co je pravou skutečností?“ můžeme ponechat badatelům v jiných oborech. Budeme se ptát: „Jakými způsoby je možné zdiskreditovat daný dojem?“, což není totéž jako otázka „V jakých ohledech může být daný dojem falešný?“

Vracíme se tedy zpět k představě, že zatímco výkon podvodní-

ků a lhářů je zcela flagrantně falešný a v tomto ohledu se liší od obvyklých výkonů, obojí druh výkonů si je podobný v péči, jakou jejich účinkující musí vynaložit na udržení dojmu, který chtějí vzbudit. Proto například víme, že oficiální kodex chování britských státních úředníků⁷³ a amerických baseballových rozhodčích⁷⁴ je zavazuje nejen k tomu, aby se zdrželi uzavírání jakýchkoli nepatřičných „transakcí“, ale také aby se zdrželi i těch nejnevinnějších činů, které by snad mohly budit (mylné) zdání, že k nějaké tajné úmluvě došlo. Ať již upřímný účinkující hodlá sdělovat pravdu, nebo neupřímný účinkující lež, oba si musí dát pozor, aby svůj výkon oživil vhodnými výrazy, vyloučili z něj výrazy, které by mohly předkládaný dojem zdiskreditovat, a dát si pozor, aby si obecnost z jejich výkonu nevyvodilo nezamýšlené závěry.⁷⁵ Díky těmto sdíleným dramatickým možnostem se nám vyplácí studovat výkony, které se přetvařují, abychom se poučili o těch, které jsou upřímné.⁷⁶

Mystifikace

Již jsem se zmínil o způsobech, jimiž jednotlivec určité záležitosti ve svém vystoupení zdůrazňuje a jiné skrývá. Budeme-li pokládat vnímání za určitou formu kontaktu a sdílení, pak kontrola vnímaného je současně kontrolou kontaktu a ohraničení a regulace předváděného je ohraničením a regulací tohoto kontaktu. Je zde souvislost mezi informačními a rituálními vztahy. Nedostatečná regulace informací určených obecnosti představuje možné narušení zamýšleného výkladu situace, nedostatečná regulace kontaktu představuje možné rituální poskvrnění účinkujícího.

Je obecně přijímanou myšlenkou, že omezení kontaktu, udržování společenského odstupu, poskytuje způsob, jakým je možné v obecnosti vzbudit a udržet respekt – způsob, jak řekl Kenneth Burke, jímž je možné obecnost udržovat ve vztahu k účinkujícímu ve stavu mystifikace. Jako příklad nechť nám poslouží Cooleyho závěry:

„Do jaké míry člověk může klamat ostatní falešnou představou sebe sama, záleží na mnoha různých okolnostech. Jak jsme již po-

dotkli, člověk sám může být pouhou hříčkou okolností a nemusí mít vůbec žádný konkrétní vztah k představě, již budí a která může být nezávislým produktem obrazotvornosti. To se ovšem stává jen zřídka, kromě těch případů, kde neexistuje žádný bezprostřední kontakt mezi vůdcem a jeho stoupenci, a částečně to vysvětluje, proč moc, zejména zakrývá-li vnitřní osobní slabosti, má vždy tendenci halit se do formalit a uměle vytvářených záhad, jejichž úkolem je zabránit familiárnímu kontaktu a tak dát obrazotvornosti příležitost k idealizaci... Disciplína v armádě či námořnictvu například velmi jasně rozeznává nezbytnost těch formalit, které oddělují vyšší hodnosti od nižších a pomáhají tak prosazovat nezpochybnovanou nadřazenost těch vyšších. Stejným způsobem, jak poznamenává profesor Ross ve své práci „O ovládnání společnosti“, užívají světaznalci muži vybraných mravů jako prostředku k zastření své pravé podstaty, a toto utajování slouží mezi jiným k uchování jakési jejich nadřazenosti nad méně kultivovanými osobami.“⁷⁷

Ponsonby, který radí norskému králi, zastává stejnou teorii:

„Jednou večer se mi král Haakon svěřoval s tím, jaké potíže mu působí republikánské sklony opozice a jak opatrný v důsledku toho musí být ve všem, co udělá nebo řekne. Řekl mi, že se proto rozhodl vycházet co nejčastěji mezi obyčejné lidi. Myslel si, že by si mohl u nich získat větší oblibu, kdyby společně s královnou Maud místo automobilem cestoval tramvají.“

Otevřeně jsem mu pověděl, že bych to pokládal za hrubou chybu, protože familiárnost s sebou přináší pohrdání. Jako námořní důstojník jistě ví, že kapitán lodě nikdy nestoluje s ostatními důstojníky, ale udržuje si od nich hrdý odstup. To má samozřejmě zabránit jakýmkoli důvěrnostem. Řekl jsem králi Haakonovi, že musí vystoupit na piedestal a zůstat tam. Aby neutrpěl úhonu, může z něj sestoupit jen příležitostně. Lidé nechťejí krále, s nímž by se mohli bratříčkovat, ale někoho záhadného jako delfská věš-tírna. Monarchie je totiž výplodem myslí každého jednotlivce. Každý rád uvažuje o tom, co by dělal, kdyby byl králem. Lidé panovníkovi přiřítají všechny myslitelné ctnosti a nadání. Proto by museli být zákonitě zklamáni, kdyby ho viděli na ulici jako obyčejného člověka.“⁷⁸

Logický extrém implikovaný takovouto teorií, **ať již je ve skutečnosti správná, nebo chybná**, by byl úplně **zahránit** obecenstvu v pozorování účinkujícího. V dobách, kdy **účinkující tvrdil**, že má nadpozemské vlastnosti a moc, byl **tento logický závěr** i uskutečňován.

Je samozřejmé, že v záležitosti udržování **společenského odstupu** bude obecenstvo samo často spolupracovat, **tím že bude reagovat** uctivě a s respektem vůči **posvátné bezúhonnosti** přisuzované účinkujícímu. Jak poznamenal Simmel:

„Řídit se druhým z těchto rozhodnutí **odpovídá pocitu** (který rovněž funguje i jinde), že každá lidská bytost **se nachází ve středu ideální koule**. I když se v různých směrech **liší velikostí a liší se podle osoby**, s níž člověk udržuje vztahy, **tato koule nemůže být narušena**, aniž by se tím nezničila hodnota **charakteru v ní uzavřeného jednotlivce**. Takovou kouli kolem **každého člověka vytváří jeho „čest“**. Jazyk velmi výstižně označuje **urážku něčí cti** slovy „zašel příliš daleko“; poloměr koule **vyznačuje pomyslnou vzdálenost**, jejíž překročení jinou osobou **uráží čest osoby uvnitř této koule**.“⁷⁹

Durkheim podobně poznamenal:

„Lidský charakter je **posvátná věc**; člověk **jej neporušuje ani nepřekračuje jeho hranice**, přičemž **současně nejvyšší blaho vzniká při společném sdílení**.“⁸⁰

Je třeba zcela jasně říci, že v rozporu s tím, **co vyplývá z Cooleyho postřehů**, obecenstvo **cítí úctu a odstup k účinkujícím podobného či nižšího postavení stejně jako k účinkujícím v postavení nadřazeném**.

Ať již mají tyto zábrany pro obecenstvo **jakoukoli funkci**, účinkujícímu **dávají určitý prostor** pro to, aby **vytvářel dojem dle vlastního výběru**, a pro jeho vlastní dobro nebo i pro dobro obecenstva mu **umožňují fungovat**. Jsou mu **ochranou nebo hrozbou**, jež by detailní inspekce **zničila**.

Rád bych zde na závěr **dodal, že záležitosti, jež obecenstvo pro svou úctu vůči účinkujícímu ponechává stranou**, jsou **většinou záležitostmi, které by účinkujícího v případě odhalení přivedly do zahanbující situace**. Jak poznamenal Riezler, máme **zde základní společenskou minci, s úctou na jedné a hanbou na druhé straně**.⁸¹

Obecenstvo za představením **tuší tajemnou moc a záhadu**, kdežto účinkující si je vědom, že jeho tajemství **jsou banální**. Nespočetné lidové příhody a **zasvěcovací obřady** svědčí o tom, že **skutečným tajemstvím je často to, že žádná záhada neexistuje**; problémem je, jak to utajit před obecenstvem.

Skutečnost a lest

V naší vlastní angloamerické kultuře existují **podle všeho dva** obecně přijímané modely, na jejichž základě **formulujeme vlastní pojetí chování**: jsou to **skutečné, vážně míněné či upřímné výkony** a na druhé straně **výkony falešné**, které nám **předvádějí dokonalí výrobci iluzí** a které buď **nemáme brát vážně**, jako v případě herců, nebo **naopak máme, jsou-li jejich původcem podvodníci**. Skutečné výkony **vnímáme jako něco, co vůbec nebylo sestaveno za určitým účelem**, co je **nezáměrným produktem nevědomé reakce** jednotlivce na **skutečnosti vyplývající ze situace**, v níž se ocitl. A **zosnované výkony** vnímáme jako **něco pracně spleného, faleš na faleš**, protože **skutečnost, na niž by jednotlivé součásti takového chování mohly reagovat**, prostě **neexistuje**. Nyní bude **nutné ukázat, že toto dvojí pojetí zřejmě funguje jako ideologie upřímných účinkujících**, protože **odává sílu jejich vystoupení, ale jako analýza je nevyhovující**.

Řekněme na začátek, že existuje mnoho jednotlivců, kteří **opravdově věří, že výklad situace, tak jak jej obvykle prezentují, je skutečně realitou**. Nehodlám se zde **zabývat jejich poměrným zastoupením v obyvatelstvu**, ale spíše **strukturálním vztahem jejich upřímnosti vůči vlastním výkonům**. Má-li se **představení vydařit**, většina jeho **svědků musí být přesvědčena, že je účinkující provádí se vší upřímností**. To je tedy **strukturálním místem upřímnosti v dramatu událostí**. Účinkující **mohou být upřímní – nebo upřímně věřit ve vlastní upřímnost –**, ale **tento druh kladného vztahu vůči vlastní roli ještě není nezbytný pro přesvědčivost představení**. Neexistuje **příliš francouzských kuchařů, kteří jsou ve skutečnosti ruskými špiony**, a **snad ani není tolik žen, jež hrají roli manželky před jedním a roli milenky před jiným mužem**; ta-

kové dvojrole se však vyskytují a molťou se hrát úspěšně a dlouho. To naznačuje, že i když jsou lidé obvykle skutečně tím, kým se zdají, toto zdání mohlo být přesto zmanipulované. Mezi zdáním a realitou tu pak nastane vyvážený vztah, nikoli vztah skutečný nebo logický. Navíc, vzhledem k neočekávaným hrozbám, které ohrožují představení, a vzhledem k potřebě (o níž ještě pohovoříme) udržovat solidaritu se spoluúčinkujícími a určitý odstup od svědků, zjistíme, že strnulá neschopnost odpoutat se od vlastního vnitřního pohledu na skutečnost může někdy výkon jednotlivce ohrozit. Některé výkony jsou předvedeny úspěšně a zcela neupřímně, jiné se vší otevřeností; pro představení obecně není nutný ani jeden z těchto extrémů a ani jeden není vhodný z dramaturgického hlediska.

Z toho, co jsme uvedli, vyplývá, že upřímný, otevřený, vážně míněný výkon je na skutečný svět napojen daleko méně, než bychom předpokládali. A tento závěr ještě posílí, když se znovu podíváme na odstup kladený obvykle mezi značně upřímné výkony a výkony značně vykonstruované. V této souvislosti nám jako příklad poslouží pozoruhodný fenomén divadelního herectví. Stát se dobrým hercem vyžaduje veliké schopnosti, dlouhé školení a psychologické předpoklady. Tato skutečnost by ale neměla odpoutat naši pozornost od skutečnosti jiné, totiž že téměř kdokoli se může naučit text role natolik dobře, aby v příznivě nakloněném publiku vzbudil tím, co před ním vytváří, určitý pocit reality. A to je zřejmě možné proto, že obyčejný společenský kontakt je konstruován stejně jako kontakt scénický, že jde o výměnu dramaticky nafouknutých akcí, reakcí a závěrečných replik. Texty rolí mohou ožít i v rukou nezkušených herců, protože život sám je dramaticky hranou záležitostí. Celý svět samozřejmě není jeviště, ale není jednoduché konkretizovat klíčové ohledy, v nichž jevištěm není.

Nedávný rozvoj užívání „psychodramatu“ jako terapeutické techniky dokládá další věc. Při těchto inscenacích řízených psychiatrem pacienti nejenže dosti účinně hrají určité role, ale neuvíjí přitom ani žádný text. Jejich vlastní minulost je jim dostupná ve formě, která jim dovoluje zinscenovat její rekapitulaci. Úloha jednou odehraná se vší upřímností a opravdovostí zřejmě umožňuje účinkujícímu odehrát ji později znovu. Navíc úlohy ostatních

významných účastníků minulé interakce se zdají být volné, takže se může převtělovat z osoby, jíž byl, v osoby jiné, které s ním byly v kontaktu. Tato možnost přeskakovat v případě nutnosti z role do role se dá předvídat; zjevně to může dělat každý. Protože když se v reálném životě učíme naplňovat svou úlohu, řídíme vlastní produkci nepřilíživým vědomým udržováním počáteční obeznamenosti s úlohami těch, na které se budeme obracet. A když nabudeme schopnosti řádně řídit svou skutečnou roli, můžeme to dělat částečně díky „předběžné socializaci“⁸², protože jsme již obeznamenáni se skutečností, která se pro nás skutečností právě stává.

Když se jednatel ve společnosti dostane do nového postavení a má hrát novou roli, pravděpodobně mu nikdo nebude podrobně říkat, jak se má chovat, a ani skutečnosti vyplývající z jeho nové situace jej nebudou zpočátku nutit, aby určil svůj postoj bez toho, že by o tom jednatel sám přemýšlel. Je obvyklé, že se mu dostane jenom pár základních náznaků, rad a režijních poznámek a bude se očekávat, že již má ve svém repertoáru velké množství jednotlivých částí představení, které budou potřeba v novém prostředí. Jednatel už má patrně dobrou představu o tom, jak vypadají projevy skromnosti, podřízené úcty nebo spravedlivého rozhořčení, a může se je v případě potřeby pokusit zahrát. Dokonce může být schopen hrát roli hypnotického média⁸³ nebo spáchat „nutkavý“ zločin⁸⁴ na základě modelů pro tyto činnosti, s nimiž se v minulosti seznámil.

Divadelní herecký výkon nebo zinscenovaný podvod vyžadují podrobný scénář mluveného obsahu úlohy; ale valná část dojmu, který si obecnstvo udělá, je často určena pouhými scénickými poznámkami. Očekává se, že tvůrce iluzí bude již vědět hodně o tom, jak přizpůsobovat hlas, výraz tváře a držení těla, i když on sám – podobně jako osoba, která ho režíruje – bude jenom těžko podrobně slovně vyjadřovat tento druh vědomostí. A tím se dostáváme k situaci přímo uvažujícího obyčejného člověka. Socializace možná ani tak nepředstavuje učení se mnoha konkrétním detailům jediné konkrétní role – často na to není dost času ani energie. Jak se zdá, vyžaduje se, aby si jednatel osvojit dostatečný počet výrazových kousků, aby byl schopen „zaplnit“ a do větší či menší míry zvládnout jakoukoli roli, která mu pravděpodobně pří-

padne. Legitimní představení každodenního života nejsou „hraná“ nebo „předstíraná“ v tom smyslu, že účinkující předem ví, co udělá, a dělá to čisté kvůli účinku, který to pravděpodobně bude mít. Dojem, který z toho má obecenstvo, pro něj bude mimořádně „nedostupný“. Ale stejně jako je tomu v případě méně legitimních účinkujících, neschopnost obyčejného jednotlivce předem formulovat pohyby svých očí a těla ještě neznamená, že se těmito prostředky nebude vyjadřovat způsobem, který je dramatický a předem připravený v jeho repertoáru činnosti. Stručně řečeno, jsme lepšími herci, než bychom si mysleli.

Když sledujeme v televizní soutěži zápasníka, který do svého soupeře třepe, faultuje ho a vrčí na něj, pohořově rozeznáme, že navzdory všemu pokroku zápasník vědomě pouze hraje „tvrdého chlapa“ a v dalším zápase mu může být přidělena jiná role, třeba role čisté hracího sportovce, kterou bude předvádět se stejným zápalem a stejně přesvědčivě. Už jsme ale méně ochotní vidět, že zatímco počet a charakter pádů může být předem dohodnutý, podrobnosti výrazů a pohybů nemají původ ve scénáři, ale ve zvládnutí jistého stylu, který se chvílemi projevuje bez předchozího promýšlení.

Při četbě o lidech v karibské oblasti, kteří se stanou „koněm“, když je posedne duch voodoo⁸⁶, je zajímavé dozvědět se, že pokud osoba bude schopna přesně vypoobnit boha, který do ní vsedl, díky vědomostem a vzpomínkám shromážděným v životě, díky vědomostem a vzpomínkám kongregací tohoto kultu⁸⁷; že posedlá votě stráveném náboženstvím nastane v ten pravý okamžik rituální slavnosti a posedlá osoba bude vykonávat své povinnosti spojené s tímto rituálem do míry, že se bude podílet na jakési scéně s osobami současně s jinými duchy. Přitom je ale důležité si uvědomit, že takovéto kontextové uspořádání rolí koně umožňuje účastníkům kultu věřit, že posedlost je skutečná věc a že osoby jsou náhodně posedlé bohy, které si nemohou vybírat.

A když pozorujeme jak americká dívka ze středních vrstev hraje před svým přítelem hloupou, jsme připraveni poukázat na prvky záludnosti a ústupu v jejím chování. Avšak stejně jako ona a její přítel, i my akceptujeme jako nepředstíranou skutečnost, že

tato účinkující je americká dívka ze střední vrstvy. Zcela jistě tu ale zanedbáváme větší část jejího výkonu. Běžně se říká, že různé společenské skupiny různými způsoby vyjadřují takové znaky, jako věk, pohlaví, území a třídní status, a že v každém případě jsou tyto holé znaky rozvinuty prostřednictvím vyhraněného a složitého kulturního uspořádání řádných způsobů chování. Být daným druhem člověka tedy neznamená pouze být vlastníkem příslušných znaků, ale také udržovat normy chování a vzhledu, které s ním vaše vlastní společenská skupina spojuje. Bezstarostná nenucenost, s níž účinkující neustále naplňují tyto „normy-zachovávací“ úlohy, nevyvrací, že k představení došlo, pouze popírá, že by si toho účinkující byli vědomi.

Stav, situace a společenské postavení nejsou materiálními statky, aby byly vlastněny a vystavovány; jsou to vzorce vhodného chování, důsledného, vybroušeného a jasně artikulovaného. Ať již jsou předváděny s lehkostí, nebo neobratně, vědomě, či nikoli, lstivě, či v dobré víře, jde v každém případě o něco, co je třeba uskutečnit. Vhodný příklad nám poskytuje Sartre:

„Zamysleme se nad tímto číšníkem v kavárně. Má rychlé a ochotné pohyby, snad až příliš přesné, snad až příliš svižné. K zákazníkům přistupuje snad až příliš rychle. Nakloní se k nim snad až příliš nedočkavě; jeho hlas i oči vyjadřují snad až příliš starostlivý zájem o zákazníkovo objednávkou. Konečně se vrátí a chůzí se snaží napodobovat neohebnou strnulost jakéhosi robota, zatímco podnos nese s lehkomyšlností chodce na visutém laně a drží ho ve vratké a věčně narušované rovnováze, kterou neustále obnovuje drobnými pohyby ruky a zápěstí. Veškeré jeho chování nám připomíná hru. Věnuje se spoutávání svých pohybů, jako kdyby byly součástí mechanismu a jeden ovládal druhý, jeho gesta a dokonce i jeho hlas se zdají být mechanické, přisuzuje si rychlost a nelítostnou svižnost věcí. Hraje si a baví se tím. Na co si ale hraje? Nemusíme ho sledovat dlouho, abychom na to přišli: hraje si na to, že je číšníkem v kavárně. Na tom by nás nemělo nic překvapit. Tato hra je jakýmsi plánováním a zkoumáním. Dítě si hraje s vlastním tělem, aby ho probádalo, zjistilo, co kde je; číšník v kavárně si hraje se svým pracovním stavem, aby ho realizoval. Tato povinnost se nijak neliší od povinnosti všech jiných maloob-

chodníků a podnikatelů. Jejich stav je zcela obřadný. Veřejnost od nich vyžaduje, aby své postavení realizovali jako obřad; máme taneční vystoupení hokynáře, majitele aukční síně, krejčího, kteří se jimi snaží přesvědčit svou klientelu, že nejsou ničím jiným než hokynáři, krejčími či majiteli aukční síně. Zasněný hokynář je urážkou kupujícího, protože takový hokynář už není výhradně hokynářem. Společnost vyžaduje, aby se omezil na svoji funkci hokynáře, stejně jako se voják v pozoru mění ve věc s přímým pohledem, kterým nic nevidí, kterým už nic vidět nemá, protože je to nařízení a ne momentální zájem, co rozhoduje o bodu, na nějž musí zaměřit oči (zrak, zaměřit na deset kroků dopředu').

Skutečně existuje mnoho předběžných opatření, která člověka vězní v tom, kým je, jako kdybychom žili v trvalém strachu, že by mohl uniknout, že by se mohl utrhout a najednou se vzepřít svému stavu.⁴⁸

POZNÁMKY

- 1 Skutečným zločinem podvodníka snad ani není to, že bere lidem peníze, ale to, že nás všechny okrádá o přesvědčení, že způsoby chování a vzhled středních tříd dokáží uhrát pouze lidé patřící ke střední třídě. Odborník zbavený iluzí může být až cynicky nepřátelský ke služebnímu vztahu, jaký od něj očekávají jeho zákazníci; podvodník je v takovém postavení, že může v takovémto opovržení chovat celý „legitimní“ svět.
 - 2 Viz Taxel, „Authority Structure in a Mental Hospital Ward“, str. 4. Harry Stack Sullivan soudí, že takt účinkujících hospitalizovaných na psychiatrických odděleních může fungovat i opačným směrem a přivádět je do postavení, které je přímo zavazuje k duševnímu zdraví. Blíž v jeho článku „Socio-Psychiatric Research“ v *American Journal of Psychiatry*, X, str. 987–8.
- „Studium „společenských uzdravení“ v jednom z našich velkých psychiatrických ústavů mě před řadou let naučilo, že pacienti jsou často propuštěni z ošetřování, protože se naučili neukazovat své symptomy před přítomnými osobami; jinými slovy, integrovali se natolik do svého osobního prostředí, že si uvědomili předsudky chované

vůči jejich halucinacím. Téměř jako by zmoudřeli natolik, že dokázali tolerovat duševní slabost, která je ze všech stran obklopovala, a konečně objevili, že to není zášť vůči nim, ale pouhá zanedbnost. Mohli pak získat určité uspokojení z kontaktu s ostatními a přitom se oprostít od části svého neodolatelného nutkání psychotickými prostředky.“

- 3 Robert Ezra Park, *Race and Culture* (Glencoe, Illinois: The Free Press, 1950), str. 249.
- 4 tamtéž, str. 250.
- 5 Studie o Shetlandském ostrově.
- 6 H. S. Becker a Blanche Greerová, „The Fate of Idealism in Medical School“, *American Sociological Review*, 23, str. 50–56.
- 7 A. L. Kroeber, *The Nature of Culture* (Chicago: University of Chicago Press, 1952), str. 311.
- 8 H. E. Dale, *The Higher Civil Service of Great Britain* (Oxford: Oxford University Press, 1941), str. 50.
- 9 David Solomon, „Career Contingencies of Chicago Physicians“ (nepublikovaná doktorská dizertační práce, katedra sociologie, University of Chicago, 1952), str. 74.
- 10 J. Macgowan, *Sidelights on Chinese Life* (Philadelphia: Lippincott, 1908), str. 187.
- 11 porovnej poznámky Kennetha Burkeho o „poměru scéna-výstup-herec“, *A Grammar of Motives* (New York: Prentice-Hall, 1945), str. 6–9.
- 12 E. J. Kahn, Jr, „Closings and Openings“, *New Yorker*, 13. a 20. února 1954.
- 13 Viz Mervyn Jones, „White as a Sweep“, *New Statesman and Nation*, 6. prosince 1952.
- 14 A. R. Radcliffe-Brown, „The Social Organisation of Australian Tribes“, *Oceania*, I, str. 440.
- 15 Viz důkladné pojednání o tomto problému od Dana C. Lorticho, „Doctors without Patients: The Anesthesiologist, a New Medical Speciality“ (nepublikovaná diplomová práce, katedra sociologie, University of Chicago, 1950.) Rovněž viz třídílný Profil Dr. Rovenstinea „Anesthesiologist“ od Marka Murphyho, *New Yorker*, 25. října a 1. a 8. listopadu 1947.
- 16 V některých nemocnicích student interní medicíny a medicíny vůbec vykonává úkoly, které jsou pod úroveň lékaře a přesahují úroveň ses-